

УДК 321

**ЛЕГІТИМАЦІЯ ПРАВА В УМОВАХ
БАГАТОПОЛЯРНІСТІ ПОЛІТИЧНОГО ПОЛЯ
LEGITIMATION OF LAW IN THE CONDITIONS
OF POLITICAL POLYGAMY**

Михайлова І. О.,

старший викладач кафедри філософії
та політології, Харківський національний
університет міського господарства
ім. О. М. Бекетова (Харків, Україна),
e-mail: inna19.09.mykhailova@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0530-1235>

Mikhailova I. O.,

Senior Lecturer of the Department of Philosophy
and Political Science, Kharkiv National University of
Municipal Economy named after Beketov (Kharkiv,
Ukraine), e-mail: inna19.09.mykhailova@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0530-1235>

Право, оскільки воно спирається на примус, завжди потребує виправдання. Актуальність проблеми легітимізації права в сучасному суспільстві пов'язана з тим, що в зв'язку з секуляризацією і дотрадиціоналізацією сучасного суспільства право вже не може отримати виправдання через посилання на традицію, тісно пов'язану з релігією.

В умовах ліберальної демократії найбільш поширеною і найбільш обґрунтованою є легітимізація за допомогою двох принципів: принципу прав людини та принципу народного суверенітету. Правова система легітимна, якщо вона захищає права і свободи індивіда, і якщо закони можна розуміти як вираження громадської думки і волі, тобто якщо реалізується демократична ідея само законодавства громадян. Такий спосіб легітимізації є дієвим в рамках демократичної правової держави. Але чи зможе він зберегти свою силу в епоху глобалізації, яка кидає виклик національній державі? Економічна глобалізація і посилення значення транснаціональних корпорацій послаблюють здатність національної держави самостійно регулювати обмін із зовнішнім світом, контролювати торговельні та фінансові потоки. Регулювати дії такого роду національних спільнот, що складаються з колективних суб'єктів з різними культурними традиціями можуть тільки формальні норми права. Що стосується легітимізації через реалізацію ідеї демократії, то вона також виявляється під питанням. Демократія досі здійснювалася тільки в рамках національних держав. Становлення космополітичної демократії або глобалізація демократії, залежить від того, наскільки успішно наднаціональні політичні спільноти зможуть створювати загальну політичну культуру. В статті поставлені завдання і проводиться аналіз можливості демократичного процесу створювати соціальну інтеграцію і створювати загальну політичну культуру.

Ключові слова: права людини, народний суверенітет, глобалізація, демократія, деліберативна демократія, правотворчість, праворозуміння.

Right, because it relies on coercion, always needs to be justified. The urgency of the problem of legitimizing law in modern society is due to the fact that in connection with the secularization and detraditionalization of modern society, the law can no longer be justified by reference to a tradition closely associated with religion.

In the conditions of liberal democracy, the most widespread and most justified is legitimization through two principles: the principle of human rights and the principle of people's sovereignty. The legal system is legitimate if it protects the rights and freedoms of the individual, and if the laws can be understood as the expression of public opinion and will, that is, if the democratic idea of self-government of citizens is being realized. Such a method of legitimization is effective within the framework of a democratic rule-of-law state. But will it be able to maintain its power in the era of globalization, which challenges the national state? Economic globalization and the strengthening of the power of transnational corporations weaken the ability of the nation-state to independently regulate exchange with the outside world, control trade and financial flows. The actions of this kind of national community, consisting of their collective actors with different cultural traditions, can only be regulated by formal rules of law. As for legitimization through the realization of the idea of democracy, it is also in question. Democracy has been carried out only in the framework of national states. The formation of cosmopolitan democracy or the globalization of democracy depends on how successfully supranational political entities can create a common political culture. The article poses problems and analyzes the possibilities of a democratic process to create a social, integration and produce a common political culture.

Keywords: human rights, national sovereignty, globalization, democracy, delegators democracy, lawmaking, law understanding.

Постановка проблеми. У зв'язку з спрямованістю сучасного суспільства на свідоме перетворення соціальних інститутів зростає значення права як інструменту цілеспрямованих змін. З усіх видів соціальних норм тільки право може використовуватися в такій якості, оскільки воно, як зазначає Г. Харт, поряд з первинними правилами, що визначають поведінку людей, містить вторинні правила, що дозволяють змінювати самі правові норми. З іншого боку, у зв'язку з секуляризацією культури в процесі модернізації, релігійна легітимізація права, характерна для традиційного суспільства, втрачає свою силу. Проблема виправдання, обґрунтування права набуває гостроту в нашому суспільстві, яке успадкувало від минулого своєрідний правовий нігілізм.

Аналіз актуальних досліджень: проблема легітимізації права є достатньо новою. Ця проблема досліджується такими філософами як М. Вебер, Дж. Роулз, Л. Фуллер, Ю. Хабермас, О. Хьоффе, Ф. Хайек та ін. Проблема легітимізації права висвітлюється такими українськими філософами як Н. Бусова, О. Гребіневич, А. Єрмоленко, Р. Зимовець, Ю. Романенко, М Тур.

Аналіз полеміки, щодо легітимізації права в сучасному суспільстві ілюструє полярність двох основних дебатуючих сторін: традиції природного та позитивного права. До представників сучасного природного права прийнято відносити Л. Фуллера, який обґрунтовує право з точки зору внутрішньої моралі. Роботи Фуллера присвячені відносинам між мораллю та правом, які доповнюють один одного, тому що перша вимога будь-якої системи, спрямованої на регламентування людської поведінки полягає в тому, що правила повинні існувати. Але система правових норм може втратити свою ефективність, якщо сама дозволяє беззаконню насильства кидати собі виклик. Іноді насильство можна припинити тільки насильством. Тому цілком природно, що в суспільстві має існувати певний механізм, який у разі потреби застосує силу на підтримку закону. В роботі «Мораль права» Фуллер пише: «Людський фактор є необхідним елементом будь-якої справедливої системи. Той складний сенс, який ми називаємо «правом», на кожному кроці вимагає винесення суджень, і ці судження повинні виноситися людьми і для людей. Їх не можна закласти в комп'ютер».

Наступний представник сучасної традиції природного права – О. Гьофе. У роботі «Політика. Право. Справедливість. Основоположення критичної філософії права і держави» наголошує на тому, що справжній світ заснований на повазі фундаментального права на справедливість. Нехтування цим правом має своїм наслідком безлад і конфлікти. Отже, політична справедливість – зовсім не моральна розкіш, а необхідна умова людського співжиття. Світ є продукт справедливості. У зв'язку з цим Гьофе вважає, що політична філософія, що відає належне обом типам досвіду, повинна постійно утримувати думкою три головних поняття: «право», «справедливість», «держави». Звідси

одна з головних тез філософа: «Якщо людський гуртожиток хоче мати легітимний характер, то він повинний: по–перше, мати правовий характер; по–друге, право повинно знайти якість справедливості і, по–третє, справедливе право має бути захищене громадським правопорядком – а значить, прийняти вигляд держави – справедливої держави» [див. 10, с. 39].

Іншим яскравим представником сучасного природного права є Джон Роулз. Його всесвітньо відома робота «Теорія справедливості» виступає в якості альтернативи неоліберальних теорій Ф. Хайєка. Формулюючи концепцію справедливості, Роулз поставив перед собою такі цілі. По–перше, він спробував розробити мінімально необхідні загальні принципи справедливості, які могли б лягти в основу «добре організованого суспільства», побудованого на демократичних засадах. По–друге, він прагнув сформулювати теорію, що перевершує найбільш поширені версії утилітаризму. Філософ сконцентрував свою увагу на тому, що він називає головним предметом його дослідження справедливості – на основний структурі суспільства, під якою він розуміє всю сукупність найбільш важливих соціальних, політичних, правових та економічних інститутів (наприклад, конституцію, приватну власність, конкурентну ринкову економіку, моногамний шлюб). Функцією основної структури суспільства є розподіл переваг, пов'язаних з соціальним співпрацю. Головну проблему справедливості Роулза бачить в формулюванні та узаконенні принципів справедливості, яким повинна відповідати основна структура суспільства. Ці принципи визначають яким чином мають розподілятися «пріоритетні блага» (тобто основні права і свободи, влада, авторитет, можливості самореалізації, добробут і т.п.).

Сучасний правовий позитивізм представлений Ф. Хайєком, Г. Хартом, Г. Кельзенем, Н. Луманом, М. Вебером та ін. М. Вебер зводить легітимність до легальності. Правова норма значима і заслуговує на визнання в якості правильної в тому випадку, якщо при її прийнятті дотримано визначені законом процедури законодавства. Легітимність норми забезпечується дотриманням формальних умов її прийняття, а не відповідністю її змісту уявленню про справедливість. Відстоюючи насамперед пріоритет свободи і недоторканності індивідуальних прав, наприклад Хайєк бачить у вимогах соціальної справедливості, справедливого розподілу, загрозу свободі. У роботі «Згубна самовпевненість» Хайєк відносить саме поняття «соціальної справедливості» до отруєної мови політичної демагогії. Заклик до «розподільної справедливості», яка збігається з «соціальною справедливістю», він вважає несумісним з конкурентними ринковими порядком, який забезпечує економічну ефективність. В іншій не менш фундаментальній праці, яка називається «Право, законодавство і свобода», філософ здійснює спробу визначити зв'язок між правом і справедливістю. Хайєк вважає, що називатися

справедливою чи несправедливою можна тільки людську поведінку. Використання терміну «справедливий» до інших обставин крім людських дій або правил, які ними керують, – категорична помилка. Справедливими або несправедливими можуть бути не тільки вчинки окремої людини, а й узгоджені дії більшості людей або дії організації. Такою організацією, на думку Хайєка, є державна влада, але не суспільство. Обґрунтування взаємозумовленості прав людини та ідеї демократії, запропоноване Хабермасом, підпорядковане центральному тезису дискурсивної теорії демократії: легітимність закону визначається тим, як він був створений. Закони легітимні, якщо вони є вираженням суспільної думки і волі. Громадська думка складається в результаті дискурсу, який породжує комунікативну взаємодію індивідів. Важливо відзначити значимий роль дискурсу в теорії Хабермаса. Дискурс надає моралізує і раціоналізує вплив на початкові судження учасників Дискурс формує ідентичність і цілі громадян, допомагає їм зрозуміти свої законні інтереси. Тому що, як правило, люди часто звертають увагу виключно на власні обставини, сприймаючи наявні переваги свого становища як природні. Згідно Хабермасу, не існує предзаданої громадської волі. Громадська думка і суспільна воля формується в процесі вільного, аргументованого обговорення, тобто дискурсу, який ведуть громадяни, виробляючи норми спільного життя. Цей дискурс передбачає рівність учасників обговорення. Відкрита дискусія, де всі погляди можуть бути почуті, веде до результату, який всі залучені сторони можуть сприйняти як розумний і прийнятний. Дискусія породжує легітимність і підвищує раціональність рішення, але не гарантує, що це буде єдина правильна, застрахована від помилок відповідь.

Мета статті: охарактеризувати ключові особливості легітимації правових систем в умовах багатополлярності сучасного політичного поля. Через аналіз розвитку деліберативної демократії та політики мультикультуралізму, спрогнозувати можливість становлення космополітичної демократії.

Методологічні засади проведеного дослідження концентруються навколо компаративістського аналізу наявних систем легітимації права, крізь призму багатополлярності сучасної світової політики. Перехід від традиційного до сучасного суспільства викликав колосальну кількість суперечок і дебатів на предмет того, коли виникає цей феномен і які якісні зміни і риси належать новому етапу в розвитку суспільства. Модерн визначається, перш за все, як протиставлення традиції, в прагненні перетворювати суспільство і природу. Модерн або сучасність знаходить своє реальне втілення в процесах суспільної і культурної модернізації. На кожному етапі розвитку суспільства зі зміною дійсності модернізація набувала нових значень.

Згідно У. Беку в XIX столітті модернізація призвела до розпаду закосневілого в станових підвалинах аграрне суспільство, тепер вона

розвиває контури індустріального суспільства, і послідовний розвиток модерну породжує нові громадські конфігурації.

У самому модерні виділяють кілька періодів розвитку: рання сучасність, зріла сучасність, пізня сучасність.

Для ранньої сучасності характерна секуляризація культури, релігійна легітимація права, характерна для традиційного суспільства, втрачає свою силу.

Особливістю зрілої сучасності є індустріалізація, необмежена свобода ринку, зростає роль і значення національної держави. Для пізньої сучасності характерний перехід до інформаційного суспільства, соціально зорієнтованій до ринкової економіки, глобалізації, стрімкого руху в бік наднаціональних політичних спільнот, як слідство – послаблення ролі національної держави.

У визначеннях ряду авторів немає єдиної думки про те, що таке модерн і які якісні характеристики йому властиві.

Відмінною рисою сучасного суспільства є глобалізація. На сьогоднішній момент йде потужний процес перебудови всього світового порядку і зростає необхідність нового підходу до усвідомлення спільної долі людства. Процес глобалізації супроводжується розвитком нових соціально-політичних, економічних та ідеологічних тенденцій. Протягом останніх десятиліть світова спільнота переживає ряд стрімких і кардинальних змін. Окремі національні ринки, незважаючи на бар'єри і обмеження, культурні і політичні відмінності, починають утворювати єдиний глобальний маркет.

Розширення ринкових механізмів практично в усіх країнах світу, призвело до якісної зміни ролі держави в національній економіці і появи нових наднаціональних утворень, які визначають розвиток окремих економік, а також всієї світової економіки. Виявилось, що глобалізація – це нестримний і дуже складний процес, хоча іноді він виражається в цілком конкретних фактах, наприклад, в знятті митних обмежень на ряд товарів. Мотивами його є постійний пошук порівняльних переваг у торгівлі, мінімізація витрат у виробництві товарів і послуг через переміщення засобів виробництва в країни з більш дешевою робочою силою, або підвищення інтенсивності праці за допомогою нових комбінацій поділу праці, коли цілі країни постають як окремі департаменти транснаціональної корпорації.

Глобалізація – не лінійний, але хвильовий процес, який має багато різних стадій. Як складний процес глобалізація має безліч форм і аспектів, найбільш важливі з яких – це взаємини між сучасними мультикорпораціями та національними державами.

Безліч суб'єктів просувають і втілюють цей процес – міжнародні організації, регіональні організації, транснаціональні корпорації, інвестиційні фонди, страхові компанії, великі міста та окремі фінансово-потужні індивіди. Явно помітне ослаблення ролі державних інститутів призводить

до підвищення ролі та значимості міжнародних або глобальних інститутів, що беруть на себе функції захисту і охорони як внутрішнього, так і зовнішнього для кожної країни порядку, причому виступають як єдиний консолідований механізм.

Глобалізацію можна розглядати в 4–х важливих аспектах: як економічну, політичну, комунікаційну та культурно-моральну глобалізацію. Англійський соціолог Е. Гіденс у роботі «Світ, що вислизає: як глобалізація змінює наше життя» пише: «Було б невірно вважати, що глобалізація зачіпає лише великі системи, такі, як світові фінанси. Глобалізація стосується не тільки того, що знаходиться «десь там» далеко і не пов'язане з життям конкретної людини. Більш конкретні та тісно співпрацюючи з населенням інститути замінюються на більш абстрактні, віддалені від національної специфіки глобальні норми, підтримувані функціонуючими на приватній основі судами або приватними арміями» [див.: 5, с. 55]. Разом з глобалізацією економіки почала змінюватися вся констеляція цінностей, затребувана політикою. Розвиток деліберативної політики підвищує статус громадянського суспільства і знижує авторитет вольових рішень державної влади. Загострюється конкуренція між націями, що перемикає основну увагу товариств на область економічного змагання, яка задає самі критерії конкуренції. Економічна раціональність починає домінувати над політичною. Політика не створює матеріальні цінності та економічне зростання, а може лише його стимулювати. Криза політичного в його традиційному розумінні найбільш яскраво висловився в ослабленні державного суверенітету, що можна розглядати як основний ефект глобалізації в політиці.

Відмінною рисою глобалізації є те, що вона безпосередньо зачіпає найпотужнішу і надихаючу з ідей ХХ століття – ідею демократії. На думку Е. Гіденса сьогодні у багатьох випадках, громадяни демократичних країн відчувають розчарування в демократичній системі. Тут мається на увазі те, що люди втратили довіру до політиків, але не до самого демократичного процесу. На наш погляд сам демократичний процес має можливість породжувати і зміцнювати умови свого існування. На думку Е. Гіденса в демократичних країнах необхідне поглиблення демократії – демократизація демократії. Демократія необхідна на більш високому рівні, ніж рівень окремої держави. Демократизація демократії залежить від потужної культури громадянськості. Однак ринок не здатний породити такого роду культуру. Ареною для втілення таких демократичних переконань на наш погляд є громадянське суспільство. Е. Гіденс зазначає: «Ми – перше покоління людей, що живуть в цьому суспільстві (космополітичному), чиї контури проглядаються поки досить смутно. Воно трансформує основи нашого традиційного способу життя, де б ми не знаходилися. На даний момент це ще не світовий порядок, який визначається колективною волею людей» [див.: 5, с. 29]. Вихід з такого «безсилля» автор бачить в реформуванні тих інститутів,

що вже є або створення нових. Процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, мають складний і багаторівневий характер. Наслідки нових трансформацій мають як позитивний так і негативний характер і нам лише в майбутньому вдасться прослідкувати в чому саме.

Висновки і перспективи подальших досліджень: У ході порівняльного дослідження правовелітимиуючих систем було визначено, що основними принципами легітимації права є народний суверенітет і права людини, які, в свою чергу, забезпечують фундаментальний принцип свободи. Такі моделі характерні для широкого спектру держав починаючи з лібералізованих Нідерландів і до досить консервативної Великобританії. В той же час, ще й досі мають місце доволі екзотичні форми легітимації права, такі як заснована на традиції японська модель, індустріалізована китайська, авторитарна сингапурська. В статті розглянуто яким чином можлива реалізація принципів деліберативної демократії або демократичного самозаконотворення громадян в умовах сучасного суспільства. Принципи деліберативної демократії можливі в умовах розвитку публічної сфери, неформального дискурсу громадян по політично релевантним питанням.

Проведений аналіз можливостей демократичного процесу створювати соціальну інтеграцію та виробляти загальну політичну культуру. За нашою гіпотезою, сам демократичний процес має властивості породжувати і зміцнювати умови свого існування. Однією з умов успішності демократичного самоврядування є досить високий рівень довіри і солідарності в суспільстві. В рамках національної держави це забезпечується культурною однорідністю, якою, проте, не володіють наднаціональні утворення. У статті проведено аналіз становлення космополітичної демократії, або глобалізація демократії та визначено, що глобалізація демократії залежить від того, наскільки успішно наднаціональні політичні спільноти зможуть створювати загальну політичну культуру.

Так само можна стверджувати, що саме дискурсивна етика обґрунтовує можливість існування універсалістської моралі. Але на нашу думку становлення цього процесу може зайняти надто багато часу, що не відповідає вимогам сучасності. Адже темпи глобалізації, яка вимагає створення універсальної бази моральних принципів, зростають, а дискурсивна етика вимагає поступових та неспішних кроків. Але в свою чергу і сама сучасність не зовсім відповідає вимог дискурсивної етики. Так, дискурс вимагає існування демократичного суспільства, чого ми не можемо спостерігати у багатьох країнах, у деяких вона знаходиться у стані розвитку, в інших зовсім відсутня.

Отже для вирішення існуючої проблеми необхідно розвивати та підтримувати демократію в усіх країнах нашої планети, а також забезпечити універсальним нормам правову підтримку.

Список використаних джерел

1. Бауман, З., 2008. 'Текучая современность', СПб.: *Литер*, 240 с.
2. Бек, У., 2000. 'Общество риска. На пути к другому модерну', М.: *Прогресс-Традиция*, 384 с.
3. Бек, У., 2001. 'Что такое глобализация?', М.: *Прогресс-Традиция*, 304 с.
4. Бусова, НА., 2004. 'Модернизация, рациональность и право', Х.: *Прометей-Пресс*, 351 с.
5. Гидденс, Э., 2004. 'Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь', М.: *Весь Мир*, 120 с.
6. Коэн, Дж., Арато, Э., 2003. 'Гражданское общество и политическая теория', М.: *Весь Мир*, 784 с.
7. Хабермас, Ю., 2004. 'Спор о прошлом и будущем международного права. Переход от национального к постнациональному контексту', *Вопросы философии*, М., №3, с.12-18.
8. Хабермас, Ю., 2005. 'Политические работы', Сост. А. В. Денежкина; пер. с нем. Б. М. Скурагова, М.: *Праксис*, 368 с.
9. Харт, ХЛА., 1998. 'Концепция права', К.: *Сфера*, 235 с.
10. Хеффе, О., 1994. 'Политика. Право. Справедливость. Основположения критической теории права и государства', М.: *Гнозис*.
11. Фуллер, ЛЛ., 1999. 'Мораль права', К.: *Сфера*.
12. Фурс, В., 2006. 'Социальная философия, в непопулярном изложении', Вильнюс: *ЕГУ*, 184 с.

References

1. Bauman, Z., 2008. 'Tekuchaja sovremennost' (Flowing modernity)', SPb.: *Piter*, 240 s.
2. Bek, U., 2000. 'Obshhestvo riska. Na puti k drugomu modernu (Risk Society. On the way to another modernity)', M.: *Progress-Tradicija*, 384 s.
3. Bek, U., 2001. 'Chto takoe globalizacija? (What is globalization?)', M.: *Progress-Tradicija*, 304 s.
4. Busova, NA., 2004. 'Modernizacija, racional'nost' i pravo (Modernization, rationality and law)', H.: *Prometej-Press*, 351 s.
5. Giddens, Je., 2004. 'Uskol'zajushhij mir: kak globalizacija menjaet nashu zhizn' (A slipping world: how globalization is changing our lives)', M.: *Ves' Mir*, 120 s.
6. Kojen, Dzh., Arato, Je., 2003. 'Grazhdanskoe obshhestvo i politicheskaja teorija (Civil society and political theory)', M.: *Ves' Mir*, 784 s.
7. Habermas, Ju., 2004. 'Spor o proshlom i budushhem mezhdunarodnogo prava. Perehod ot nacional'nogo k postnacional'nomu kontekstu (Dispute about the past and future of international law. Transition from national to postnational context)', *Voprosy filosofii*, M., №3, s.12-18.
8. Habermas, Ju., 2005. 'Politicheskie raboty (Political work)', Sost. A. V. Denezhkina; per. s nem. B. M. Skuratova, M.: *Praksis*, 368 s.
9. Hart, HLA., 1998. 'Konceptija prava (The concept of law)', K.: *Sfera*, 235 s.
10. Heffe, O., 1994. 'Politika. Pravo. Spravedlivost'. Osnovopolozhenija kriticheskoy teorii prava i gosudarstva (Politics. Right. Justice. Foundations of the critical theory of law and state)', M.: *Gnozis*.
11. Fuller, LL., 1999. 'Moral' prava (Moral rights)', K.: *Sfera*.
12. Furs, V., 2006. 'Social'naja filosofija, v nepopuljarnom izlozhenii (Social philosophy, unpopular)', Vil'njus: *EGU*, 184 s.

* * *